

GYÖRFFY ERSZÉBET
KORAI ÓMAGYAR KORI FOLYÓVÍZNEVEK
A Magyar Névtárhívum Kiadványai 20. Debrecen, 2011. 224 lap

1. **GYÖRFFY ERSZÉBET** számos víznévvel kapcsolatos tanulmányának elméleti és analitikus összefoglalása, továbbgondolása, egyben doktori értekezésének bővített anyaga e könyv. A víznevek vizsgálatába – hasonlóan **RESZEGI KATALIN** középkori hegyneveket tárgyaló monográfiájához – szinte a teljes Árpád-kori Magyarország folyóvizeit bevonja. Ami pedig e munkát a sorozat többi darabjával összeköti, az a **HOFFMANN-féle** többszintű helynév-tipológiai modell (Helynevek nyelvi elemzése. Debrecen, 1993) alkalmazása. Ennek megfelelően a tartalmi egység alappilléret két fogalomkör alkotja: az első, elméleti rész a víznevek jelentéssíkjaiknak értelmezési lehetőségeit tárgyalja, a második, analitikus részt pedig a leíró, konstrukcionális elemzés, illetve a keletkezéstörténeti vagy diakrón szempontú vizsgálat tartalmazza.

2. A kötet bevezetője tömören megfogalmazza a hidronomasztika tárgykörébe tartozó lényeges gondolatokat. Hangsúlyozza, hogy ez a tudományág mennyire szerves részét képezi olyan diszciplínáknak, mint a névtan, a nyelvtörténet, a történeti földrajz, a történettudomány; a népség- és településtörténeti kutatásokban pedig sok esetben döntő tényezővé válhat a népcsoportok korának, megtelepedési elsőségének az eldöntésében (8). A szerző kitér a névadat lejegyzésének alapvető szerepére, ami a helymeghatározáson túl nyelvjárás-történeti vizsgálatokban is nagy segítséget nyújthat. Rámutat a magyar víznév-kutatás hiányosságára is: arra, hogy a tudománytörténeti szakmunkák elsősorban a nagyobb vizek etimológiai vizsgálatánál rekedtek meg, holott a belső keletkezésű nevek szolgálnak több nyelvi ismerettel (9).

A kötet három nagy fejezetből áll: 1. a folyóvíznevek kutatásának történeti áttekintése; 2. a víznév-kutatás elméleti megközelítése; 3. névrendszertani vizsgálat. A kötethez helynévmutató (193–213) és angol nyelvű összefoglaló is kapcsolódik (213–21).

„A magyar víznév-kutatás története” című fejezet (11–28) a következő témákat tárgyalja: adattárak, etimológiai és névrendszertani kutatások, nyelvi és kronológiai rétegek, vízrajzi köznevek vizsgálata. A szerző a korábbi makro- és mikrotoponimiai vizsgálatok történetében mérőföldkőnek számító munkák közös hátrányát abban látja, hogy tipológiai rendszerük többnyire egy- vagy kevert szempontú (17), így alkalmazhatóságuk erősen korlátozott, mert a kevésbé tipikus helyneveket nehezen lehet az általuk nyújtott keretben elhelyezni. A belső keletkezésű mikrotoponimák elemzésére **HOFFMANN** állított össze olyan analitikus modellt, amely a korábbi rendszerszemléletek koherenciáját biztosítja; az újabb helynévelemzési munkák ebben az elméleti keretben íródtak, közéjük sorolandó **GYÖRFFY** jelen dolgozata is.

3. A monográfia második fejezete a víznév-kutatás elméleti kérdéseit sorakoztatja fel két részben (29–47). Az első egység a folyóvizek neveit illeszti bele különféle tipológiák rendszerébe. A szerző felhívja a figyelmet arra, hogy egy folyó vízbősége igen változékony

lehet, így csoportbeli besorolása ennek alapján képlékennyé válhat. A történeti névada-
tok pontosabb megítélésében a latin minősítések könnyíthetik meg a kategorizációt (pl.
fluuius, flumen, rivulus, rivus, torrens), bár ezek a vízrajzi köznevek is rejthetnek értel-
mezési buktatókat, amikor a nevet alkotó appellativum és a latin szó nem azonos szöme-
zőbe tartozik (pl. *ad fluvium Soustou*). E probléma áthidalására a szerző a név egyéb elő-
fordulásának a figyelembevételét ajánlja (32).

A második fejezet következő állomása a rész-egész fogalmkörébe tartozó víz- és
szakasznevek jelentéstani kérdését járja körül, figyelembe véve a folyónevek fő- és mellék-
ágának egymáshoz való viszonyát. E vizsgálatban a kognitív nyelvészeti és szocio-
lingvisztikai módszerek bevonása jelentős segítséget nyújthat. Több nyelvközösség ese-
tében a névalkotó tevékenységet a nyelvi és társadalmi presztízis is befolyásolhatja, mert
a magasabb tekintélyű, így névalkotó és névmegtartó dominanciával bíró csoport által
választott név marad meg.

4. A tartalmi egység következő alappillére, egyben a könyv harmadik fejezete „A folyó-
víznevek névrendszertani vizsgálata”. A HOFFMANN-féle elemzési modell négy szintjé-
nek egyes szempontjait ötvözve a szerkezeti analízisben a funkcionális-szemantikai as-
pektus uralkodik, aminek csupán kiegészítő része a lexikális-morfológiai elemzés. E két
elemzési szempont a feldolgozás során sohasem keveredik egymással, míg kohéziós ere-
jét végig megőrzi. A szerző a szintagmatikus elemzést is beépíti a szerkezeti analízisbe,
illetve a keletkezéstörténeti vizsgálatba (49).

A következő gondolati szegmens jelentéstani alapkategóriákat mutat be. A három
szemantikai osztály a hely fajtáját (F), a víz sajátosságát (S) és a vizet megnevező (M)
funkciók szerint csoportosítható. Kétrészes víznevek esetében ezek kombinációiból to-
vábbi alosztályok születnek: elsődleges alakulatok az S + F (*Sós-patak*) és S + M (*Sebes-
Körös*) szerkezetű összetételek, másodlagosan létrejövő nevek pedig az M + F (*Béla
pataka*) típusú konstrukciók. A szerző bemutatja, hogyan illeszthető bele az alapmodellbe
a korai ómagyar kori víznevek funkcionális szerkezete, csoportosítva a neveket tulajdon-
ság és viszonyrendszerek szerint, egyúttal átfogó képet adva a víznévállomány névrész-
funkciók szerinti megoszlásáról.

A szerkezeti elemzést követően GYÖRFFY külön tárgyalja a korszak vízrajzi közne-
veit (85–104), szám szerint 15-öt. Gyakorisági sorrend szerint mutatja be ezeket a hely-
névfajtaikat: értelmezi, majd térképre vetíti a *patak, ér, víz, sár, ág, fok, maláka, sevnice,
aszó, jó, séd* és *ügy* közneveket (a *patak* lexéma térképe sajnos hiányzik) (86).

5. A víznevek keletkezéstörténeti elemzése (105–45) során az új helynevek létrejöt-
tekor érvényesülő nyelvi szabályok szerepét tekinthetjük át. A szerző az alapmodell
egy-egy elemét részben disztingváltan alkalmazza, így megkülönbözteti a szintagmatikai
szerkesztéssel alkotott jelöletlen és jelölt folyóvízneveket, illetve a morfológiai szer-
kesztéssel, a jelentésbeli névalkotással és a szerkezeti változással keletkezett hidronimá-
kat, végül pedig a névátvételeket. A következő kisebb tartalmi egység olyan folyamato-
kat mutat be, melyekben az új helynévi jelentés az alaki szerkezet megváltoztatása nélkül
(például névköltözéssel) vagy szerkezeti átalakulással (*Garadna-patak* > *Garadna-
pataka*) keletkezik.

A kötetben a szerkezeti változással alakult nevek csoportját a névátvételek követik,
amelyek a többnyelvű területek helynévrendszereinek kölcsönhatásából fakadnak; ilyenek

az óeurópai, germán, szláv és török eredetű nevek. A fent tárgyalt tartalmi egység összegző részében GYÖRFFY százalékos felbontásban mutatja be a keletkezéstörténeti kategóriák szerint előforduló nevek arányát, amit tovább tagol 50 és 100 éves felbontásban. A folyóvíznevek kronológiai és területi állandóságával bizonyítja, hogy a víznevek a helynévrendszer legállandóbb rétegét képezik. A víznevek megmaradása, továbbélése függ a lakosság cserélődésétől, más nyelvvvel való érintkezésétől, valamint a természeti változások vagy a mesterséges vízszabályozás okozta beavatkozások mértékétől. A szerző felsorakoztatja a víznevek szerkezeti változásának lehetőségeit, és összeveti az Árpád-kori Baranya és Heves vármegyék névkincsét a mai Baranya megyei Sásdi járás és a Heves megyei Egri járás magyar víznévi anyagával. Az ezt összegző 1. ábra remekül tükrözi azokat a bonyolult folyamatokat, amelyek egy víznév létrejöttében szerepet játszhatnak (146).

A következő nagyobb gondolati egység a folyóvíznevekből keletkezett egyéb helynévfajtákat mutatja be a korai ómagyar kori korpusz időbeli kitágításával, a FNESz. bevonásával. Folyóvíznevekből keletkezhetnek település-, táj-, vár-, hegynevek, illetve egyéb helynévfajták, mint a völgy-, szoros-, barlang- vagy hágónevek. A településnévzínév kapcsán a témából fakadóan érdemes lett volna megemlíteni MATICSÁK SÁNDOR írásait a mordvin település- és víznevek kapcsolatáról.

A tó- és folyóvíznevek névrendszertani összehasonlításával GYÖRFFY megállapítja, hogy a funkcionális-szemantikai szerkezet típusok tekintetében a tóneveknél a fajta- és sajátosságot jelölő, a folyóvízknél pedig a megnevező funkció van túlsúlyban. A keletkezéstörténeti szempontú összevetés eredményei alapján a tónevek körében magasabb a szintagmatikus, morfológiai szerkesztéssel, valamint a jelentésbeli névadással keletkezett hidronimák aránya, a folyóvízre pedig inkább a szerkezeti változással, illetve névátvétellel keletkezett nevek aránya jellemző (177).

6. Az angol összegzés mellett véleményem szerint a kötet adatgazdagsága miatt egy magyar nyelvű áttekintés is indokolt lenne a harmadik fejezet, azaz a teljes nyelvészeti elemzés után. A földrajzi nevek nyelvészeti vizsgálatában elengedhetetlen a térképek forrásbeli és szemléltetésbeli használata, ezért egy egyszerű, legalább a nagyobb folyóvizeket feltüntető térképmelléklet a könyv végén nemcsak az idegen, hanem a magyar nyelvű olvasóközönség tájékozódását is megkönnyíthetné. Ez azonban semmit sem von le a kötet értékéből, mely a korai ómagyar kori víznevek átfogó, szigorúan következetes névrendszertani feldolgozásával mgkerülhetetlen a téma kutatói számára.

KISS MAGDALÉNA

PÓCZOS RITA: NYELVI ÉRINTKEZÉS ÉS A HELYNÉVRENDSZEREK KÖLCSÖNHATÁSA

**A Magyar Névarchívum Kiadványai 18.
Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2010. 237 lap**

PÓCZOS RITA, a Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszékének oktatója – intenzív névtani kutatómunka után – érett tudósként kezdett hozzá a magyarok és németek által lakott Baranya megyei Sásdi járás két nyelvű helynévrendszerének a vizsgálatához.